KLASİK ARAP
EDEBİYATINDAN

YOL GÖSTEREN ÖĞÜTLER

İbrahim Fidan

gece kitaplığı

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • İbrahim FİDAN
Kapak Tasarım • Irmak ÇAM
İç Tasarım • İbrahim FİDAN
Sosyal Medya • Mertcan KOÇALİ

Birinci Basım • © Mayıs 2017 /ANKARA
ISBN • 978-605-180-756-0

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Korkut Reis Mh. Yeşilırmak Cd. 10/B Demirtepe
Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Son Çağ
İstanbul Caddesi İstanbul Çarşısı 48/48
İskitler/Ankara

Sertifika No: 25931
Tel: 0312 341 36 67

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ IV
ÖN SÖZ V

GİRİŞ 1
Vasiyet (Öğüt) Kavramı 3
Arap Öğüt Edebiyatı (Edebu'l-Vesâyâ) 5
Öğütlerde Muhteva 7
Öğütlerde Dil ve Üslup Özellikleri 14
Seçki ve Çeviriye Dair 19

İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDEN ÖĞÜTLER 21
Alçak Gönüllü Ol 23
En Büyük Zenginlik Kanaattir 25
Az ve Öz Konuş 27
Vefalı Ol 31
Sabırda Zafer Vardır 35
İnsan Bir Hedef Tahtasıdır 37
Dil Yarası Kılıç Yarasından Beterdir 39
Sırrı İfşa Etme 41
Kederli Kişiye Danışma 45
Kan Döküldüğünde Düşmanlık Kök Salar 47
Kötülüğü Ancak İyilik Yok Eder 49
Tembellikten Sakın 51

SADRU'L-İSLÂM DÖNEMİNDEN ÖĞÜTLER 53
İyilik Terazileri Ağır Basanlar 55
Çok Gülenin Heybeti Az Olur 57
Niyeti Olmayanın Ameli de Olmaz 59
"Bilmiyorum" Demekten Utanma 61
Yalnızlıkların En Kötüsü Kendini Beğenmişliktir 63
Aldatıcı Dünyaya Kanma 65
Nasihati Esirgeme 67
Onurunu Çiğnetme 69
Üzerine Vazife Olmayan Konularla İlgilenme 71
Tamahkârlıktan Sakın 73
Cahillerle Dostluk Etme 75
Hırs Kaybettirir 77

EMEVÎLER DÖNEMİNDEN ÖĞÜTLER 79
Öğretmeye Kendini Islah Etmekle Başla 81
Haklıya Hakkını Ver 83
Cimrilik Etme 85
Allah ile Cömertlik Yarışına Girme 87
Dünya Fânidir 89
Takvâdan Ayrılma 91
Menfaati İçin Yaklaşanı Dost Edinme 93
İlim Öğren 95
Üç Kişiyi İsteklerine Aracı Yapma 97
Üç Kişiyi İyi Seç 99
Üç Kişiye İyilik Yapma 101

ABBÂSÎLER DÖNEMİNDEN ÖĞÜTLER 103
Düşünmek Akıllı Kimsenin Aynasıdır 105
Dünya Kimseye Kalmaz 107
Hakkı ve Hakikati Üstün Tut 109
Bin Düşün Bir Söyle 111
Kötü Mekânlarda Bulunan Zan Altında Kalır 113
Çocuğun Öğretmenine Öğüt 117
Tecrübe Sahibi Yaşlı Kimselere Danış 119
Tasarruf Azı Çoğaltır Savurganlık Çoğu Yok Eder 121
Hayâ Sahibi Ol 125
Hilekârla Dostluk Etme 127
Hemen Ödemeyi Taahhüt Eden Âciz Kalır 129
Hiçbir Bilgiyi Küçümseme 131
Arkadaşını İyi Seç 133

DİĞER ÖĞÜTLER 135
Halkın Sana Ulaşmasını Kolaylaştır 137
Büyüklük Taslama 139
Allah'ın Kitabına Sımsıkı Tutun 141
Yöneticiyi Felakete Sürükleyen Üç Şey 145
Ummadık Taş Baş Yarar 147
Acele Bir Ağaçtır Meyvesi Pişmanlık 149
Nefsin Arzuları Kötülüklerin Anahtarıdır 151
Güzelce Dinlemeyi Öğren 153
Bugünü Tamamlayamayan Yarına Ulaşamayanlar Vardır 155
Yükte Hafif Pahada Ağır Olana Yönel 157

Edep En Değerli Mücevherdir.....159
Bugün Dünden Yarın da Bugünden Daha İyi Ol 161
Kimseyi Düşman Edinme.....163
Şefkatli Öğütçü 165
Dedikodu Nefret Tohumları Eker.....167
KAYNAKÇA 169

Vasiyet (Öğüt) Kavramı

Arap edebiyatında, öğüt içeren sözleri karşılamak üzere "vasiyet/الوَصِيَّة" (çoğulu: الوَصَايَا) kelimesinin kullanımı yerleşmiştir. Etimolojik olarak و - ص – ي (ve-sa-ye) kökünden türeyen ve isim olma niteliği taşıyan bu kelime sözlükte, "vasiyet" ve "ısmarlanan şey" anlamlarının yanı sıra "öğüt" ve "tavsiye" manalarını da ifade etmektedir[1]. Nitekim *Lubâbu'l-Âdâb* isimli edebiyat eserinde "bâbu'l-vesâyâ" adıyla bir bölüm açan İbn Munkiz (ö. 584/1188), kelimenin bu iki manayı da içerdiğine dikkat çeken şu açıklamayı yapmıştır[2]:

> Vasiyet, iki çeşittir: Bunlardan biri, dirilerin dirilere vasiyetidir. Bu, terbiye etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, hataya düşülmemesi için uyarmak ve iyi bir davranışa yönlendirmek şeklinde olur. Diğeri ise ölülerin yani ölüm döşeğindekilerin dirilere, yapmaları gereken bir görev ve ödemeleri icap eden bir borç konusundaki vasiyetidir.

Vasiyet kelimesinin etimolojisinde "ulaş(tır)mak"[3] ve "vakar kazanmak"[4] manaları bulunmaktadır ki bunlar, kelimenin "öğüt" anlamı ile örtüşmekte ve mana yönüyle onu tamamlamaktadır.[5] Zira bir kişi, başkasına öğütte bulunmak suretiyle kendi bilgi ve tecrübesini ona "ulaştırıp", onun bilgi, tecrübe ve eylemleri ile buluşturmakta, bu kılavuzluğu sayesinde onun "vakar kazanması"na yardımcı olmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de الوَصِيَّة kelimesinin yanı sıra, aynı kökten gelen أَوْصَى (öğütledi), وَصَّى (öğütledi) ve تَوَاصَى (birbirlerine

---

1 Ebû Abdirrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, ty., VII, 177; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivaz Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2001, XII, 187.

2 Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Munkiz el-Kinânî, *Lubâbu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu's-Sunne, Kahire, 1987, s. 1.

3 el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, XII, 187; Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1079, VI, 116.

4 Mecduddîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Komisyon, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 1343.

5 Kelimenin etimolojisindeki "ulaştırmak" anlamının, " ölümden sonra yapılmasını istenilen şey" manasındaki vasiyet ile anlamsal irtibatı için bk. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, VI, 116.

tavsiye ettiler) gibi fiil anlamlı çeşitli türevler de yer almakta olup[6] bunların bazısında fâil Allah'tır (c.c.)[7]. Bu durumda kelimenin "farz ve gerekli kılmak" anlamı taşıdığı belirtilmiştir[8].

Bazı kaynaklarda yapılan açıklamalardan[9] da yararlanarak, bir Arap edebiyatı terimi olarak vasiyeti şöyle tanımlamak mümkündür: Bilgili ve tecrübeli birinin, edindiği birikim ve tecrübe doğrultusunda, değer verdiği kişi veya kişilerin davranışlarını düzenlemek ve onlara yol göstermek üzere söylediği, lafızları seçkin, anlamı tesirli bir edebî türdür.

Vasiyet, alelâde bir konuşma değildir. Onda, kişinin öğrendiği bilgileri ve yaşadıklarından edindiği deneyimleri muhataba aktarmak, düşünce ve eylemlerini yönlendirerek onu iyiye ve doğruya sevk etmek amacı vardır. Özü itibari ile vasiyet, insanı ve toplumu ıslah etmek, ideal insan ve ideal toplumun teşekkülüne hizmet etmek gayesine matuftur. İnsanların hayatlarını kolaylaştırması, onların zarar görmesinin ve başkalarına zarar vermesinin önüne geçmesi, işlerini kolaylaştırarak onların başarıya ulaşmasına katkıda bulunması gibi özellikleri vasiyetin önemini gösterir. Câhiliye Araplarının ünlü hatiplerinden Eksem b. Sayfi'nin (ö. 612 [630?]) "Akıllı öğütçünün görüşü, yolu şaşırmayan bir kılavuzdur" sözü de[10] bunu teyit eder niteliktedir.

---

6 Bakara 2/132; Nisâ 4/11; En'âm 6/152; Ahkâf 46/15; 'Asr 103/3.

7 Örneğin bk. Nisâ 4/11; En'âm 6/152; Ahkâf 46/15.

8 el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1343.

9 Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992, s. 152; Muhammed Nâyif ed-Duleymî, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, Dâru'n-Nıdâl, Beyrut, 1991, I, 18; Yunus Ahmed es-Sâmerrâî, *Dirâsât Edebiyye 'Abbâsiyye*, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye, Bağdat, 2000, s. 53-54.

10 Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Abdulmecîd Katâmış, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, II, 257; Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et- et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1988, I, 155; Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn el-Âbî, *Nesru'd-Durr fi'l-Muhâdarât*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2004, VI, 248; Ebu'l-Me'âlî Bahâuddîn Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Ali b. Hamdûn, *et-Tezkiratu'l-Hamdûniyye*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1417, III, 343.

Öğüt, beşeri bir gereksinim olup insanlar öğüt vermeye ve almaya meyillidirler. Onda, tecrübelerini başkalarına aktarma gayreti veya başkalarının deneyimlerinden yararlanma fikri ön plana çıkar. Nitekim Eksem b. Sayfî, Temîmoğullarına yaptığı öğüt verici konuşmasının başında şöyle der[11]:

> Ölüm beni sizden ayırsa da nasihatlerimi unutmayın yeter. Kafamda öyle bir söz deryası var ki, onu boşaltacak, sizin kulaklarınızdan başka bir yer, gönüllerinizden başka bir mesken bulamıyorum. Bu nedenle sözlerimi can kulağıyla ve gönülden dinleyin ki sonra bana teşekkür edesiniz.

Cahiliye döneminden günümüze ulaşan öğüt verici sözlerin bir kısmının "mu'ammerûn" adı verilen, Araplar içerisinde uzun ömür sürmüş bazı şahsiyetlere ait olması da tecrübe ve öğüt arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu dönemin önemli simalarından olan ve 220 yıl yaşadığı rivayet edilen Zuheyr b. Cenâb el-Kelbî[12] çocuklarına öğüt vereceği zaman şöyle demiştir[13]:

> Evlatlarım! İyice yaşlandım. O kadar uzun bir ömür sürdüm ki tecrübeler beni bir bilge yaptı. Zira her olay bir tecrübe ve deneyimdir. Söyleyeceklerimi iyi belleyin ve unutmayın…

Arap Öğüt Edebiyatı (Edebu'l-Vesâyâ)

Arap edebiyatında vasiyet müstakil bir edebî tür kabul edilir[14]. İslâm öncesi dönemden itibaren hem şiir hem de nesir (hutbe ve risale) formunda, öğüt verici söz söyleme geleneğinin var olduğu anlaşılmaktadır. Cahiliye döneminde yaşamış Zülisba' el-'Advânî (ö.

---

11 el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, II, 257; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, I, 155; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, VI, 248; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, III, 343.

12 Bk. Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ Ğureru'l-Fevâid ve Dureru'l-Kalâid*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, byy. 1954, s. 238-239; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, VI, 36.

13 Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1404, III, 97; el-Murtazâ, *Emâlî*, s. 238-239; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, VI, 36.

14 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty., s. 465 vd.; ed-Duleymî, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, I, 19; Sihâm el-Fureyh, *el-Vesâyâ fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Matba'atu'l-Mu'allâ, Kuveyt, 1408/1998, s. 191.

600), ʿÂmir b. ez-Zarib ve Eksem b. Sayfî (ö. 612 [630?]) gibi isimler bu alanda akla gelen isimlerden bazılarıdır. Öğüt içerikli söz söyleme geleneği İslâmi dönemde de varlığını devam ettirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Lokman'ın öğütlerinin değerinin tescil edilmesi[15] belki de bu yöndeki eğilimi teşvik edici olmuştur. Ayrıca bizzat Kur'an'ın kendisi başlı başına öğütlerle dolu olup Hz. Peygamber de en güvenilir nasihatçi (نَاصِحٌ أَمِين)[16] olarak ümmetine pek çok öğüt vermiştir. Hz. Ali, Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705), Ebû Cafer el-Mansûr (ö. 158/775), Harun er-Reşîd (ö. 193/809) ve Lisânuddîn b. el-Hatîb (ö. 776/1374) İslâmi dönem öğüt edebiyatı denildiğinde akla gelen pek çok isimden sadece bir kaçıdır.

Arap edebiyatında en uzun olanları bile birkaç sayfayı geçmeyen öğüt pasajları, belli bir dönem sözlü kültürle aktarılmıştır. Yazılı kültürün yaygınlaşması ile birlikte bu edebî ürünler Câhız'ın (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, İbn Abdirabbih'in (ö. 328/940) *el-ʿIkdu'l-Ferîd*'i, Ebû Ali el-Kâlî'nin (ö. 356/967) *el-Emâlî*'si ve Ebû Hilâl el-ʿAskerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Cemheratu'l-Emsâl*'i gibi edebiyat eserlerinde yerini almıştır. Bununla birlikte, bazı eserlerin müstakil olarak vasiyet türü sözleri bir araya getirmek amacı güttüğü görülmektedir. Di'bil b. Ali el-Huzâî'nin (ö. 246/860) *Vesâya'l-Mulûk ve Ebnâi'l-Mulûk min Veledi Kahtân b. Hûd* isimli eseri[17], Ebu Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 255/869) *el-Vesâyâ*'sı[18] ve Ebu't-Tayyib el-Veşşâ'ya nispet edilen *Vesâya'l-Mulûki'l-ʿArab fi'l-Câhiliyye*[19] günümüze ulaşan bu nitelikteki eserlerdendir. Çağdaş

15 Lokman 31/12-19.

16 A'râf 7/68.

17 Nizâr Abaza'nın tahkiki ile 1997 yılında Dımaşk'ta basılan bu eserin Müellife nispeti tartışmalıdır. Bk. Di'bil b. Ali el-Huzâî, *Vesâya'l-Mulûk ve Ebnâi'l-Mulûk min Veledi Kahtân b. Hûd*, thk. Nizâr Abaza, Dâru'l-Beşâir, Dımaşk, 1417/1997, s. 12-14.

18 Eser yine Ebû Hâtim'e ait olan *el-Muʿammerûn* ile birlikte Abdulmun'im b. ʿÂmir'in tahkiki ile 1961 yılında *el-Muʿammerûn ve'l-Vesâyâ* adı altında basılmıştır.

19 Kırk sayfa kadar küçük bir hacimden oluşan bu eser1913 yılında Bağdat'ta basılmıştır. Bk. Ebu't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk el-Veşşâ, *Vesâya'l-Mulûki'l-ʿArab fi'l-Câhiliyye*, Matba'atu'ş-Şâbender, Bağdat, 1332/1913.

araştırmacılardan Muhammed Nâyif ed-Duleymî de *Cemheratu Vesâya'l-'Arab* adlı üç ciltlik eserinde, Arap edebiyatı kapsamında değerlendirilebilecek öğütlerden günümüze kadar ulaşanları bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu eser, Arap edebiyatındaki öğütleri derleyen en kapsamlı çalışma olma özelliğini taşımaktadır.

Arap öğüt edebiyatı ve bu alandaki literatürle ilgili verilen kısa bilginin ardından şimdi de öğütlerin muhteva, dil ve üslup özelliklerine ana hatlarıyla temas edilecektir. Şunu belirtmek gerekir ki söz konusu değerlendirmeler sadece nesir türünde söylenmiş öğütler esas alınarak yapılacak, şiir formunda söylenmiş öğütler bu değerlendirmenin dışında tutulacaktır.

Öğütlerde Muhteva

Arap öğüt edebiyatında muhteva, bireyi eğitmeyi ve onun, çevresi ve yaratıcısı ile ilişkilerini düzenlemeyi hedefleyen geniş bir konu yelpazesinden oluşmaktadır. Öğütler, toplumsal hayatla ilgili olan meselelerin yanı sıra idare, din, ahlâk, eğitim, yolculuk, cimrilik ve oburluk gibi çok çeşitli konular altında kümelenir. Bunlar arasında özellikle, aile ve toplum içerisindeki ilişkileri düzenleyen hususların geniş bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, hikmetli sözleri ile meşhur bir Cahiliye şairi olan Zülisba' el-'Advânî'nin, oğlu Esîd'e yönelik aşağıdaki sözleri örnek verilebilir[20]:

> Kavmine iyi davran ki seni sevsinler. Alçak gönüllü ol ki seni yükseltsinler. Güler yüzlü ol ki sözünü dinlesinler. Onlardan hiçbir şeyi sakınma ki seni başa geçirsinler. Büyükleri say, küçükleri sev ki büyükler seni sevsin, küçükler seni saysın. Eli açık ol, aileni koru, komşuna değer ver, yardım isteyene yardım et, misafirine ikramda bulun ve muhtacın imdadına koş. Çünkü senin de bir ecelin var ve o, asla es geçmez. Birinden bir şey istemekten de sakın. Ancak bu sayede şerefin kemale erer!

Zülisba' bu konuşmasında, oğluna alçak gönüllülük, güler yüzlülük, büyüklere karşı saygılı olmak, küçükleri sevmek,

---

20 Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn el-Isfahânî, *el-Eğânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1415, III, 69; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, II, 40.

yardımseverlik, cömertlik ve elinde olanla yetinmek gibi kabile (toplum) içerisinde ona saygınlık kazandıracak huy ve davranışları öğütlemektedir. Cahiliye döneminin bilge şahsiyetlerinden bir diğeri olan Ümâme bt. el-Hâris'in aşağıdaki konuşması ise bir annenin kızına, evlilik konusundaki nasihatlerini içermektedir[21]:

> Kızım! Sen, doğduğun çevreden ayrılıyorsun. Yetiştiğin yuvayı terk ederek bilmediğin bir yuvaya, alışık olmadığın bir kocaya varıyorsun. Artık o, bütün varlığıyla senin için koruyucu ve sahiplenici olacak. Sen ona cariye ol ki o da senin için, bir denileni iki etmeyen köle olsun. Yavrucuğum! [Söyleyeceğim] şu on haslete sahip olursan, bunlar senin için, şan ve şeref [kazanmanı sağlayacak] bir hazine olacaktır. [1] Yarenlik, kanaat etmekle olur. [2] Geçim de güzelce dinleyip saygı göstermekle… [3] Onun gözünün ilişeceği yerlerine özen göster. [4] Kokunu alacağı yerlerine dikkat et. Böylece, gözleri sende, çirkin bir şey görmesin, burnuna senin güzel kokun gitsin. Güzelliğin en iyisi sürme [iledir], arzulanan en güzel koku da su [ile temizlenince elde edilir]. [5] Yemeğini vaktinde hazırla. [6] O uyurken sükûneti muhafaza et. Çünkü aşırı açlık huzursuzluğa, uyku düzensizliği de öfkeye sebep olur. [7] Evini ve parasını himaye et. [8] Onu, maiyetindekileri ve ailesini koruyup kolla. Parayı himaye etmen kadirşinaslıktır. Aileyi ve maiyetindeki hizmetçileri koruyup kollaman ise işleri güzelce evirip çevirdiğini gösterir. [9] Onun sırrını ifşa etme. [10] İsteğini reddetme. Sırrını ifşa edersen sadakatini kazanamazsın, isteğini reddedersen [kendinden] nefret ettirirsin. [Bunların yanı sıra] o kederliyken neşeden; o neşeliyken kederden sakın. Birincisi (o kederliyken neşeli görünmen), dikkatsiz davranmaktır. İkincisi (o, neşeliyken kederli görünmen) ise durgun suyu bulandırmak gibidir. Sen olabildiğince ona saygı göster ki o da olabildiğince sana değer versin. Sen onu ne kadar onaylarsan, o da o kadar sana yoldaş olur. Bilmiş olasın ki, sevdiğin veya sevmediğin konularda, onun memnuniyetini kendi memnuniyetine, onun arzularını kendi arzularına tercih etmedikçe istediğini elde edemezsin.

Yukarıda verilen her iki öğüt örneği de Arap edebiyatının İslâm öncesi dönemine ait olup muhtevalarının karakteri, dönemin sosyal

---

21 Ebû Tâlib el-Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhir*, thk. Abdulalîm et-Tahâvî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l'Arabiyye, byy. 1370, s. 186; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, VII, 89-90; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, VI, 251; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty, II, 262; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, III, 344.

yapısını yansıtmaktadır. Toplumsal hayatın belirleyicisi durumunda olan kabilecilik anlayışı ve önemli bir erdem olarak kabul edilen cömertlik vasfı, o döneme ait diğer pek çok öğütte de merkezî konumu işgal eder. Örneğin Evs b. Hârise'nin (ö. [?]) "Sayıca az olan boyun eğer, çok olan ise üstün gelir"[22], 'Âmir b. ez-Zarib el-'Advânî'nin "Çoklukta ürkütücülük vardır"[23] ve 'Amr b. Külsüm'ün (ö. 584[?]) "Akrabalık bağlarını gözetin ki evleriniz şenlensin. Komşunuza ikram edin ki güzelce övülesiniz. Amcakızlarını, amcaoğulları ile evlendirin"[24] sözleri benzer bir düşüncenin ürünüdür.

İslâmi dönemle birlikte öğütlerin muhtevasında dinî bakış açısı belirleyici bir konuma yerleşmiş ve bu sözlerin içeriği büyük ölçüde İslâm'ın öğretilerine göre şekil kazanmıştır. İbadet ve inanç esaslarının yanı sıra İslâm'ın bireyde tesis etmek istediği temel ahlâk ilkelerinin de sıklıkla dile getirildiği bu öğütlerde, kişiler, başta takvâ olmak üzere sabır, sâlih amel, tevekkül, şükür, hayâ, sır saklamak, akrabayı gözetmek, kanaat, iktisat, doğruluk ve nefsin arzuları ile mücadele gibi hususlara yönlendirilmiştir. Buna mukabil kibir, cimrilik, yalan, dedikodu, tamahkârlık ve israf ise insanların sakındırıldığı belli başlı huy ve davranışlar olmuştur. Nitekim Hz. Ömer'in, oğlu Abdullah'a (ö. 73/692) verdiği şu öğüt, tevekkül, şükür, takvâ, nezaket ve kanaat gibi İslâm'ın öngördüğü güzel hasletleri teşvik etmesi bakımından bu çerçevedeki güzel örneklerden biri olarak kabul edilebilir[25]:

---

22 Ebû Ali İsmail b. el-Kasım el-Kâlî, *el-Emâlî*, haz. Muhammed Abdulcevâd el-Asma'î, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1926, I, 102; el-'Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, II, 235.

23 el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, II, 319.

24 el-Isfahânî, *el-Eğânî*, XI, 40; el-Âbî, Nesru'd-Durr, VI, 259; 'İzzuddîn Ebû Hâmid Abdulhamîd b. Hibetullah b. Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, byy. 1959, XVII, 123.

25 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *'Uyûnu'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1418, I, 357; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, III, 99-100; el-Kâlî, *el-Emâlî*, II, 55; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, II, 21; Ebû İshak İbrahim b. Ali el-Husrî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty, I, 72; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, I, 125.

> Oğlum, Allah'tan kork! Çünkü o, kendisinden korkanı korur ve kendisine güvenene yeter. Şükredene nimetini arttırır. Takvâ, gözünün direği, kalbinin cilâsı olsun. Niyeti olmayanın ameli de olmaz. Ümidi olmayan netice elde edemez. Nezaketi olmayan ticarette kazanamaz. Eski elbiseyi beğenmeyen yeniyi bulamaz.

Öğütlerin muhtevasını oluşturan diğer bir konu da yönetimdir. Bu bağlamda, Cahiliye döneminde kabile reislerinin oğullarına, kralların veliahtlarına; İslâmi dönemde de halifelerin, yönetimi bırakmak istedikleri kişilere, yöneticilerin daha alt konumdaki idarecilere ve hikmet ehlinden olan kimselerin devleti yönetenlere nasihatte bulundukları gözlenir. Yönetimle ilgili öğütlerde; adaleti tesis etme ve hakkın peşine düşme, duruma göre merhameti veya sertliği tercih etme, hükmünde aceleci davranmama, mümkünse affı cezaya önceleme, güvenilir, bilgili ve dindar yardımcılar edinme ve istişareye önem verme gibi hususlar öne çıkar. Örneğin Mutezile mezhebinin önde gelen simalarından kabul edilen 'Amr b. 'Ubeyd'in (ö. 144/761), kendisinden nasihat istemesi üzerine Abbâsî halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'a (ö. 158/775) şöyle öğüt verdiği rivayet edilmektedir[26]:

> Ey Müminlerin Emiri! Allah (c.c.) sana bütün dünyayı vermiş. Sen de sana verilenlerin bir kısmından vazgeçerek nefsini ondan satın al. Elindeki saltanat, şayet senden öncekilerin elinde kalmış olsaydı sana ulaşmayacaktı, bilmiş ol ki sende de kalmayacak. Her şeyin alt üst olacağı ve dünya hayatının sona ereceği kıyamet gününü hatırından çıkarma!

'Amr b. 'Ubeyd bu sözleri ile halifeye, hükümdarlığın Allah'ın kendisine bahşettiği bir nimet olduğunu, bu nimetin ondan öncekilerde baki kalmadığı gibi onda da kalıcı olmadığını hatırlatmakta, nefsin arzularını dizginlemesini ve Allah'ın buyruklarına göre yaşamasını tavsiye etmektedir.

Bu konunun güzel örneklerinden bir diğeri de Abbâsî halifesi Mehdî-Billah'ın (ö. 169/785), Fars bölgesi valisi er-Rabî' b. el-Cehm'e

---

[26] Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, III, 287; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, III, 109; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, I, 225.

verdiği öğüttür. Bu öğüdünde halife, valiye hakkı ve adaleti tavsiye etmekte, bu konuda insanlar arasında ayrım yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır[27]:

> Rabî'! Hakkı ve hakikati üstün tut. Doğru yoldan ayrılma. Adaleti yay. Halkına karşı şefkatli ol. Bilmiş ol ki insanların en adaletlisi, içinden gelerek âdil davranandır. En zalim kişi ise birinin menfaati için diğerine zulmedendir!

Yönetim konusundaki öğütlerle bağlantılı bir husus da idarecilerin, asker ve komutanlara nasihatleridir. Bu çerçevede, Cahiliye döneminde kabile içi veya kabileler arası savaşlardan sakındıran öğütler; İslâmi dönemde de fetihlerde veya ayrılıkçı hareketlere karşı giriştikleri mücadelelerde komutanların takip edecekleri yol ve yöntemi açıklayan öğütler söz konusudur. Özellikle Râşid halifeler ve Emevîler dönemlerine ait olan[28] bu tarz öğütlerde, savaş ahlâkına yakışmayan aşırılıklardan uzak durulması; çocuk, ihtiyar ve kadınların öldürülmemesi; ağaçların kesilip yakılmaması ve istişare ile hareket edilmesi gibi hususlar telkin edilir. Özellikle Müslümanlar arasında çıkan ayrılıkçı hareketlerde, mümkünse savaşmadan problemin halledilmesi ve mücadeleyi başlatan taraf olunmaması öğütlenir. Hz. Ebûbekir'in, ridde (dinden dönme) hareketlerine karşı Suriye'ye göndereceği Üsâme b. Zeyd komutasındaki orduya hitaben yaptığı aşağıdaki konuşma, bu konuda güzel bir örnektir[29]:

> Hainlik etmeyin, sözünüzden dönmeyin, kin ile hareket etmeyin ve öldürdüklerinizin uzuvlarını kesmeyin. Hiçbir çocuğu, ihtiyarı ve kadını öldürmeyin; hurma ağaçlarını ne sökün ne de yakın, meyve ağaçlarını kesmeyin; yemek maksadı dışında koyun, sığır ve develeri boğazlamayın! Kendilerini manastırlarda uzlete vermiş insanlar göreceksiniz, onları yaptıkları işle baş başa bırakın! ...

---

27 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, I, 30; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, III, 63; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, I, 310; Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423, VI, 35.

28 ed-Duleymî, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, III, 44.

29 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî et-Taberî, *Tarîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387, III, 226-227.

Arap öğüt edebiyatının muhtevasını ele alırken eğitimle ilgili öğütlerden de bahsetmek uygun olur. Özellikle Abbâsî döneminde daha da yaygınlaşan[30] eğitim içerikli öğütlerde, kişiler çoğunlukla ilim ve edebiyat öğrenmeye kimi zaman da at binme ve yüzme gibi aktivitelere yönlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber döneminde başlayan mescit merkezli eğitim ve öğretim faaliyetlerinin, Emevîler döneminde daha da hız kazanması[31] neticesinde, eğitici konumundaki kişilere hitap eden öğütlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Muaviye'nin kardeşi olan ve Mısır valiliği yapmış bulunan 'Utbe b. Ebî Süfyan'ın (ö. 44/664), oğlunun öğretmenine verdiği ibret dolu tavsiyeler burada örnek olarak zikredilebilir. Bu öğüdünde 'Utbe, eğiticinin önce kendi tutum ve davranışlarına dikkat etmesi gerektiğini vurgulamakta, ardından da çocuklarının eğitiminde, nelere öncelik vermesi gerektiği ve nasıl bir yöntem izlemesi icap ettiği gibi hususlara değinmektedir[32]:

> Çocuklarımın eğitimine, önce kendini ıslah etmekle başla. Çünkü onların gözleri senin gözlerine düğümlenmiş gibidir: Senin iyi olarak gördüğün onlar nezdinde iyi, senin çirkin olarak gördüğün de onlar nezdinde çirkindir. Onlara Allah'ın kitabını öğret ama bu konuda onları zorlama, yoksa usanırlar. Onu öğretmeyi boşlama da… Sonra büsbütün bırakırlar. Şiirlerden, içeriği en terbiyeli olanları, hadislerden de en kıymetli olanları öğreterek onlara can suyu ver. Birinde iyice sağlamlaşmadan diğer ilme geçme. Çünkü kulaktaki laf kalabalığı, dimağı yolundan saptırır. Onlara, ehli hikmetin hayatını ve edep timsali kimselerin ahlâkını öğret. Onları kızlarla yarenlikten uzak tut. Onları benimle korkut, bensiz yerde cezalandır. Onlar için, hastalığı teşhis etmeden tedaviye koyulmayan bir doktor gibi ol. Benim müsamahama güvenme. Zira ben senin yetkinliğine inanmışım. Sen onları güzelce eğit ki ben de Allah'ın izniyle, sana olan ihsanımı artırayım!

---

30 ed-Duleymî, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, III, 53.

31 İsmail Yiğit, "Emevîler, Siyasî Tarih", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 96.

32 el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 48-49; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, III, 110; Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-Isfahânî, *Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu'ş-Şu'arâ ve'l-Buleğâ*, Şeriketu Dâri'l-Erkâm, Beyrut, 1420, I, 75; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, s. 354.

Abbâsîler döneminde, başka dillerden Arapça'ya yapılan tercüme faaliyetleri Arap edebî geleneğini de etkilemiş[33] bu etki, öğüt edebiyatı alanında, "cimrilerin öğüdü" ve "tufeylîlerin (asalak ve oburların) öğüdü" niteliğindeki ürünlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[34] Bu öğütlerde, önceki döneme ait edebî ürünlerde rastlanmayan ilginç ifadeler ile karşılaşmak mümkündür. Cimrilerden birinin oğluna verdiği şu öğüt bu konudaki örneklerden biridir[35]:

> Oğlum! Kıratlar[36] harcamak, dânikler[37] harcamanın kapısını açar; dânikler harcamak, dirhemler (gümüş para) harcamanın kapısını açar; dirhemler harcamak da dinarlar (altın para) harcamanın kapısını açar. Onlarca lira harcamak yüzlercesinin, yüzlerce lira harcamak da binlercesinin kapısını açar. Sonunda sermayeyi ve kazancı alır, azı ve çoğu götürür, her şeyi silip yok eder. Oğlum! Bir dirhemi heba etmek haneni kedere boğar, bir dinar harcamak hayatını cehenneme çevirir…

Tufeylî öğütlerinde ise kişilere, (davet edilmedikleri) yemekli merasimlerde nasıl davranacakları, insanların onları tufeylî zannetmemesi için nasıl hareket etmeleri gerektiği, sofranın neresine oturacakları, nelere öncelik verip neleri ihmal etmeleri gerektiği, sofrada sağdan veya soldan sıkıştırıldıklarında bu durumu nasıl bertaraf edecekleri gibi enteresan hususlarda tavsiyeler yapıldığı görülmektedir. Bir tufeylînin, oğluna verdiği öğütleri içeren aşağıdaki pasaj bu konudaki örneklerden biridir[38]:

> Bir düğüne katıldığında kuşkulu biri gibi etrafa bakınma. Oturacağın yeri iyi seç. Eğer düğün çok kalabalıksa "onu yap", "bunu yapma" diyerek sağa sola emirler ver. Ne kız ne de oğlan tarafının gözlerinin içine bak ki senin kendilerinden olmadığını anlamasınlar! …

---

33 Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 41.

34 ed-Duleymî, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, III, 74, 78.

35 Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Buhalâ,* Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1419, s. 143.

36 Kırat, dirhemin (gümüş para) on ikide biridir.

37 Dânik, dirhemin altıda biridir.

38 el-Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *et-Tatfîl ve Hikâyâtu't-Tufeyliyyîn ve Ahbâruhum ve Nevâdiru Kelâmihim ve Eş'ârihim*, haz. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm, byy., 1999, s. 129.

Sonuç olarak denilebilir ki Arap edebiyatında öğütler hayatın hemen her alanını kuşatan bir muhteva ile Cahiliye döneminden itibaren asırlar boyunca varlığını sürdürmüştür. Dönem ve çevre faktörüne bağlı olarak içerikte bazı farklılıklar dikkat çekse de büyük çoğunluğu kılavuz değerinde olan bu sözler bilgi ve tecrübenin mahsulü, ortak aklın ürünü olarak her zaman insanlara yol gösterici olmuştur.

Öğütlerde Dil ve Üslup Özellikleri

Vesâyâ türündeki edebî ürünlerin dil ve üslup özellikleri konusunda daha net ve detaylı bilgiler vermek için hiç kuşkusuz bunların dönemlere göre ve çok sayıdaki örnek üzerinden ele alınması gerekir. Bu nedenle burada sadece dikkat çeken birkaç hususa temas etmekle yetinilecektir.

Öğütlerin dil ve üslup özellikleri noktasında ilk dikkat çeken hususlardan biri cümlelerin kısa olmasıdır. Özellikle, toplumda sözlü kültürün hâkim durumda olduğu Cahiliye döneminden[39] günümüze intikal eden öğütlerde, belki de verilen mesajın akılda kalıcı olmasını sağlamak maksadıyla duygu ve düşüncelerin çok daha kısa cümlelerle sunulduğu görülmektedir. O dönem öğütlerinin genellikle, ölüm döşeğinde olanların tavsiyelerinden oluştuğu göz önünde bulundurulursa, bu muhtevadaki konuşmalarda etkili söz söylemenin gereklerinden olan muktezâ-i hâlin de[40] (sözün, durumun gereğine uygun olması) gözetildiği söylenebilir. Buna göre kişinin, son nefesini vermeden, duygu ve düşüncelerini bir an önce kısa ve öz cümlelerle anlatma kaygısında olduğu anlaşılmaktadır. Evs b. Hârise'nin (ö. [?]) ölüm döşeğinde, oğlu Mâlik'e verdiği öğütler bunun güzel örneklerinden biridir. Aşağıda görüldüğü üzere bu öğütte cümleler genellikle beş-altı kelimeyi geçmemektedir[41]:

---

39 Nihad M. Çetin, "Arap, Yazı", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 283.

40 el-Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân el-Kazvînî, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty., I, 41.

41 el-Kâlî, *el-Emâlî*, I, 102; el-'Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, II, 235.

يَا مَالِكُ الْمَنِيَّةُ وَلَا الدَّنِيَّةُ وَالْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ وَالتَّحَلُّدُ وَلَا التَّبَلُّدُ وَاعْلَمْ أَنَّ الْقَبْرَ خَيْرٌ مِنَ الْفَقْرِ وَشَرُّ شَارِبٍ الْمُشْتَفُّ وَأَقْبَحُ طَاعِمٍ الْمُقْتَفُّ وَذَهَابُ الْبَصَرِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ النَّظَرِ وَمِنْ كَرَمِ الْكَرِيمِ الدِّفَاعُ عَنِ الْحَرِيمِ وَمَنْ قَلَّ ذَلَّ وَمَنْ أَمِرَ فَلَّ وَخَيْرُ الْغِنَى الْقَنَاعَةُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الضَّرَاعَةُ وَالدَّهْرُ يَوْمَانِ فَيَوْمٌ لَكَ وَيَوْمٌ عَلَيْكَ فَإِذَا كَانَ لَكَ فَلَا تَبْطَرْ وَإِذَا كَانَ عَلَيْكَ فَاصْبِرْ فَكِلَاهُمَا سَيَنْحَسِرُ فَإِنَّمَا تَعُزُّ مَنْ تَرَى وَيَعُزُّكَ مَنْ لَا تَرَى وَلَوْ كَانَ الْمَوْتُ يُشْتَرَى لَسَلِمَ مِنْهُ أَهْلُ الدُّنْيَا وَلَكِنَّ النَّاسَ فِيهِ مُسْتَوُونَ الشَّرِيفُ الْأَبْلَجُ وَاللَّئِيمُ الْمُعَلْهَجُ وَالْمَوْتُ الْمُفِيتُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُقَالَ لَكَ هَبِيتٌ وَكَيْفَ بِالسَّلَامَةِ لِمَنْ لَيْسَتْ لَهُ إِقَامَةٌ وَشَرٌّ مِنَ الْمُصِيبَةِ سُوءُ الْخَلَفِ وَكُلُّ مَجْمُوعٍ إِلَى تَلَفٍ

> Mâlik! Ölümü zillete tercih et. Azarlamak, cezalandırmaktan önce gelir. Zaaf göstermek değil güçlüklere göğüs germek gerekir. Bilesin ki kabir, yokluktan daha iyidir: En kötü şey, kabın dibini içmek ve görmemiş gibi çok hızlı yemektir. Görme duyusunu yitirmek birçok şeye şahit olmaktan daha iyidir. Aileyi korumak, ancak şerefli kimselerin erdemidir. Sayıca az olan boyun eğer, çok olan ise üstün gelir. En büyük zenginlik kanaat, en kötü düşkünlük yalvarmaktır. Ömür iki gündür: bir gün lehine, bir gün aleyhine… Lehine olduğunda şımarma, aleyhine olduğunda sabret. Zira her ikisi de geçecek. Sen, tanıdığın kimseye üstün gelirsin, tanımadığın kimse de sana üstün gelir. Ölüm satın alınabilseydi dünya ehli ondan kurtulurdu. Fakat insanlar bu konuda eşittir: çok üstün olan da çok alçak olan da… Ansızın gelen ölüm, sana "korkak" denilmesinden daha evlâdır. Yeri yurdu olmayan kimse nasıl esenlik içinde olur! Musibetten daha beter olan şey, hayırsız bir nesildir. Biriktirilen her şey sonunda telef olacaktır!

Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi Cahiliye dönemine ait öğütlerin büyük çoğunluğu[42], hikmetli ifadelerden oluşan haber cümleleri[43] ile kurgulanır. İslâmi döneme ait öğütlerde ise haberî cümle yapılarının

---

42 Örneğin bk. el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, II, 257; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, I, 155; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, VI, 248; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, III, 343.

43 Haberî cümle, doğrulanabilir veya yalanlanabilir türden sözlerdir. Bilgi için bk. el-Kazvînî, *el-İzâh*, I, 55-57; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Me'ânî*, Dâru'l-Furkân, Amman, 1417/1997, s. 100.

yanı sıra çoğunluğu emir ve nehiy kalıplarından oluşan inşâ cümlelerinin de[44] fazlaca yer aldığı anlaşılmaktadır. Haber cümlelerinin dış dünyayı yansıtma, inşâ cümlelerinin ise dış dünyayı yansıtmanın yanı sıra bizzat onu oluşturmaya katkıda bulunma özelliği[45] dikkate alınırsa, Cahiliye dönemi öğütlerinin daha çok, tecrübeleri konuşma, İslâmi dönem öğütlerinin ise bilgi ve tecrübeleri aktarmanın yanı sıra aktif olarak dış dünyaya yön verme gayesi güttüğü sonucuna ulaşılabilir. Bir kıyas imkânı sunması açısından Tâbiûn'dan Cafer es-Sâdık'ın (ö. 148/765), oğlu Musa el-Kâzım'a (ö. 183/799) söylediği şu sözler örnek verilebilir[46]:

يَا بُنَيَّ كُنْ لِكِتَابِ اللهِ تَالِيًا وَلِلسَّلَامِ فَاشِيًا وَبِالْمَعْرُوفِ آمِرًا وَعَنِ الْمُنْكَرِ نَاهِيًا وَلِمَنْ قَطَعَكَ وَاصِلًا وَلِمَنْ سَكَتَ عَنْكَ مُبْتَدِئًا وَلِمَنْ سَأَلَكَ مُعْطِيًا وَإِيَّاكَ وَالنَّمِيمَةَ فَإِنَّهَا تَزْرَعُ الشَّحْنَاءَ فِي قُلُوبِ الرِّجَالِ وَإِيَّاكَ وَالتَّعَرُّضَ لِعُيُوبِ النَّاسِ فَمَنْزِلَةُ التَّعَرُّضِ لِعُيُوبِ النَّاسِ بِمَنْزِلَةِ الْهَدَفِ يَا بُنَيَّ إِذَا طَلَبْتَ الْجُودَ فَعَلَيْكَ بِمَعَادِنِهِ فَإِنَّ لِلْجُودِ مَعَادِنَ وَلِلْمَعَادِنِ أُصُولًا وَلِلْأُصُولِ فُرُوعًا وَلِلْفُرُوعِ ثَمَرًا وَلَا يَطِيبُ ثَمَرٌ إِلَّا بِأُصُولٍ وَلَا أَصْلٌ ثَابِتٌ إِلَّا بِمَعْدِنٍ طَيِّبٍ يَا بُنَيَّ إِنْ زُرْتَ فَزُرِ الْأَخْيَارَ وَلَا تَزُرِ الْفُجَّارَ فَإِنَّهُمْ صَخْرَةٌ لَا يَتَفَجَّرُ مَاؤُهَا وَشَجَرَةٌ لَا يَخْضَرُّ وَرَقُهَا وَأَرْضٌ لَا يَظْهَرُ عُشْبُهَا

Oğlum! Allah'ın kitabını oku, selâmı yay ve iyiliği emredici, kötülükten sakındırıcı ol. Seninle bağları koparanla arayı bul, sana küsene ilk adımı sen at. İsteyene de istediğini ver. Dedikodudan uzak dur. Çünkü dedikodu, insanların kalbine nefret tohumları eker. İnsanların kınamasına sebep olacak davranışlardan sakın. Çünkü insanların ayıplamasına maruz kalmak, hedef tahtası olmaktır. Sevgili

44 İnşâî cümle, doğru veya yalan ihtimali olmayan sözlerdir. Bilgi için bk. el-Kazvînî, *el-İzâh*, I, 55-57; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa*, s. 100.

45 Tahsin Görgün, "İnşâ, Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 339.

46 Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-Isbahânî, *Hılyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1409, III, 195; Ebu'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Musa ed-Demîrî, *Hayâtu'l-Hayavâni'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1424, II, 142.

> oğlum! Şerefi elde etmek istiyorsan, onun kaynağına ulaşmalısın. Çünkü şerefin de bir tohumu vardır: Tohumdan gövde, gövdeden dallar, dallardan da meyveler çıkar. İyi bir tohum olmadan gövde, gövde olmadan da meyve olmaz. Oğlum! Ziyaret edeceksen kötüleri değil iyileri ziyaret et. Çünkü kötüler, içinden su fışkırmayan kaya, yaprağı yeşermeyen kuru ağaç ve otu bitmeyen çorak arazi gibidir.

Öğütlerde, secî sanatı ahengi sağlayan önemli bir enstrüman olmakla birlikte[47], genel anlamda, mesajdan uzaklaştıracak derecede lafzî sanatlara yer verilmez. Bu edebî ürünlerde, anlatıma güzellik katan ve ifadeyi güçlü kılan sanatlardan en çok göze çarpanlar teşbih ve mecaz gibi beyan; iktibas ve tazmin gibi bedi sanatlarıdır. Eksem b. Sayfî'nin (ö. 612 [630?]) birçok teşbih ve istiâre sanatları ile bezenmiş şu öğüdü bunun güzel örneklerinden biridir[48]:

> الصَّبْرُ عَلَى تَجَرُّعِ الْحِلْمِ أَعْذَبُ مِنْ جَنْيِ ثَمَرِ النَّدَمِ وَمَنْ جَعَلَ عِرْضَهُ دُونَ مَالِهِ اسْتَهْدَفَ لِلذَّمِّ وَكَلْمُ اللِّسَانِ أَنْكَى مِنْ كَلْمِ الْحُسَامِ وَالْكَلِمَةُ مَرْبُوبَةٌ مَا لَمْ تَنْجُمْ مِن الْفَمِ فَإِذَا نَجَمَتْ فَهِيَ سَبْعٌ مُحَرَّبٌ وَنَارٌ تَلَهَّبُ وَلِكُلِّ خَافِيَةٍ مُخْتَفٍ وَرَأْيُ النَّاصِحِ اللَّبِيبِ دَلِيلٌ لَا يَجُورُ وَنَفَاذُ الرَّأْيِ فِي الْحَرْبِ أَنْفَذُ مِنَ الطَّعْنِ وَالضَّرْبِ
>
> Hoşgörü şerbetinden yudumlayarak sabretmek, pişmanlık meyvesini devşirmekten daha tatlıdır. Kim para için onurunu hiçe sayarsa eleştirilerin hedefi olur. Dil yarası, kılıç yarasından beterdir. Söz ağızdan çıkmadıkça senin kölendir, ağızdan çıktığında öfkeli bir yırtıcı yahut tutuşmuş bir ateştir. Her gizlenenin bir sırrı vardır. Akıllı öğütçünün görüşü, yolu şaşırmayan bir kılavuzdur. Savaşta istişare, vurup yaralamaktan daha etkilidir.

Bu öğütte, birçok teşbih ve istiâre vardır. Öncelikle "الصَّبْرُ /sabır", kelimesinde meknî (kapalı) istiâre bulunmaktadır: Burada sabır, tadı hoş bir yiyeceğe benzetilmiş, müsteâr minh (istiâre yoluyla kendisine benzetilen) hazfedilerek ona işaret eden "أَعْذَبُ /daha tatlı" kelimesi zikredilmiştir. Metindeki "الْحِلْمِ/hoşgörü" kelimesinde de meknî istiâre

---

47 Senâ Nâcî el-Masraf, *Vesâya'l-Âbâi ilâ Evlâdihim 'Abra 'Aşrati Kurûn*, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye, Bağdat, 1999, s. 61-62, 94.

48 el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, II, 257; et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, I, 155; el-Âbî, *Nesru'd-Durr*, VI, 248; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, III, 343.

sanatı vardır: Hoşgörü, tatlı bir içeceğe benzetilmiş, müsteâr minh hazfedilerek ona işaret eden "تَـجَرُّع/yudumlamak" kelimesi zikredilmiştir. Meknî istiâre sanatı yapılan bir diğer kelime de "النَّدَمِ /pişmanlık"tır: Öğütte, pişmanlık meyve veren bir ağaca benzetilmiş, müsteâr minh hazfedilerek ona işaret eden "ثَـمَرِ/meyve" kelimesi zikredilmiştir.

Bu öğütte ayrıca teşbih sanatına başvurularak "الْكَلِمَةُ/söz", ağızdan çıkmaması durumunda, efendisine itaatten ayrılmayan bir köleye; ağızdan çıkması durumunda ise kişinin ruh dünyasının paramparça olmasına sebep olabilecek bir yırtıcıya ve kişinin başını yakması muhtemel bir ateşe benzetilmiştir. Böylece duygu ve düşünceler son derece canlı ve etkili bir anlatımla sunulmuştur. Yine son bölümde, akıllı bir öğütçünün görüşleri, ıssız çölde yolunu kaybetmiş birinin imdadına yetişen, bilgili ve tecrübeli bir kılavuza benzetilmiştir. Böylece, "kılavuz, yolundan sapan kimseyi gideceği yere nasıl ulaştırırsa, akıllı kimse de yol gösterici öğütleri ile kişiyi hedefine ulaştırır" yönündeki mesaj ustaca verilmiştir.

Öğütlerde bunların dışında daha pek çok teşbih ve istiâre sanatı yer almaktadır. Sıkıntıların bir vatana[49] benzetilmesi; kalbin tarlaya, kinin tohuma[50]; insanın, atıcıların sırayla hedef aldığı bir hedef tahtasına[51]; imanın bir bedene, sabrın da onun başına[52]; yalancı arkadaşın, uzağı yakın, yakını da uzak gösteren bir seraba benzetilmesi[53] bunlardan sadece bir kaçıdır.

---

49 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409, V, 234 (hadis no: 25590 Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1994, II, 57.

50 Ebû Nu'aym, *Hılyetu'l-Evliyâ*, III, 195; ed-Demîrî, *Hayâtu'l-Hayavân*, II, 142.

51 İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, III, 97; el-Murtazâ, *Emâlî*, s. 238-239; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, VI, 36.

52 el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 51; İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, III, 90; İbn Hamdûn, *et-Tezkira*, I, 71; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, XVIII, 232; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XVIII, 82.

53 İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, XVIII, 157.

Sonuç olarak, öğütlerde dil sade ve anlaşılır, cümleler kısadır. Anlaşıldığı kadarıyla pek çoğu irticâlen söylenmiş olmasına rağmen, kelimeler ince bir zevkle seçilmiş ve cümleler ustalıkla dokunmuş gibidir. Teşbih ve istiâre, anlatıma zenginlik katan önemli edebî sanatlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca öğütlerde üslup hitap biçiminde olup, içten ve samimi bir söyleyiş hâkimdir. Çoğunlukla planlı bir yapı arz etmese de -Câhiliye döneminin birbirinden bağımsız görünen cümlelerden müteşekkil metinleri bir kenara bırakılırsa- öğüt pasajlarının genel olarak, kendi içinde konu bütünlüğüne sahip olduğu söylenebilir.

Seçki ve Çeviriye Dair

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, nesir türünde, farklı şahsiyetlere ait yetmiş öğüt pasajı bir araya getirilmiş ve bunlar, söyleyenin yaşadığı döneme göre tasnif edilerek Türkçe'ye çevrilmiştir. Buna göre öğütler, "İslâm öncesi dönemden öğütler", "Sadru'l-İslâm'dan öğütler", "Emevîler döneminden öğütler" ve "Abbâsîler döneminden öğütler" adıyla dört ayrı bölüm halinde kümelendirilmiş, beşinci ve son bölüm olan "diğer öğütler" başlığı altında ise "Endülüs Emevîleri" dönemine ait birkaç öğüt ile anonim nitelikli, bilge öğütleri verilmiştir.

Seçkide kişisel beğeninin etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte öğütlerin, ünlü edebiyatçıların onayından geçmiş olmasına özen gösterilmiş, tarih kaynaklarında da öğüt içeren sözler bulunmasına rağmen büyük ölçüde, edebiyatçıların eserlerinde yer alan metinlerle yetinilmiştir. Ahengi bozmamak için her dönemden, birbirine yakın sayıda pasaj seçilmiş ve muhteva yönüyle benzeşenlerden -diğeri, başka öğütlerde yer almayan bir özellik barındırmadıkça- sadece birine yer verilmiştir. Öğüt metinlerinin başlıklandırmaları bazen metin içerisinde yer alan bir ifade seçilerek bazen de içeriği yansıtacak bir cümle kurgulanarak tarafımızdan yapılmıştır.

Arap edebiyatına özel ilgi duyan veya bu alanda uzmanlaşmak isteyenlerin daha iyi istifade edebilmesi için orijinal metin ve çeviri

karşılıklı sayfalarda yer alacak şekilde, bir arada verilmiştir. Tercümede elden geldiği ölçüde hem metne sadık kalmaya hem de anlaşılır bir çeviri sunmaya gayret edilmiş, ikisi arasında bir seçim yapmak gerektiğinde ise çevirinin anlaşılır olması tercih edilmiştir. Serbest çeviri yapıldığı takdirde ruhunu kaybedeceği düşünülen ifadeler ise olduğu gibi çevrilmiş ve hemen devamında, yay ayraç içerisinde kısa açıklaması zikredilmiştir. Bazen, çeviriye, orijinal metinde yer almayan eklemeler de yapılmış ve bunlar köşeli ayraç içerisinde verilmiştir.

KAYNAKÇA

el-Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-Durr fi'l-Muhâdarât*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2004.

Algül, Hüseyin, "Evs", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 541-542.

Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim-Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ Beg, *Eyyâmu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Mısır, 1942.

el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillah, *Cemheratu'l-Emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Abdulmecîd Katâmış, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.

el-Bağdâdî, el-Hatîb Ebûbekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd ve Zuyûluhû*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1417.

---------, *et-Tatfîl ve Hikâyâtu't-Tufeyliyyîn ve Ahbâruhum ve Nevâdiru Kelâmihim ve Eş'ârihim*, haz. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm, byy., 1999

el-Belâzürî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Muhammed Bâkır el-Mahmudî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423.

---------, *el-Buhalâ*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1419.

---------, *el-Mehâsin ve'l-Ezdâd*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423.

Çetin, Nihad M., "Arap, Yazı", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 276-309.

Çubukçu, Asri, "Eksem b. Sayfî", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 550-551.

Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-Edebi'l'Arabî el-'Asru'l-'Abbâsiyyu'l-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty.

ed-Demîrî, Ebu'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Musa, *Hayâtu'l-Hayavâni'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1424.

ed-Duleymî, Muhammed Nâyif, *Cemheratu Vesâya'l-'Arab*, Dâru'n-Nıdâl, Beyrut, 1991.

Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-Isbahânî, *Hılyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1409.

Ebûbekr ez-Zebîdî, Muhammed b. el-Hsen b. 'Ubeydillah el-Endelusî, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivaz Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2001.

Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ 'İlmu'l-Me'ânî*, Dâru'l-Furkân, Amman, 1417/1997.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Komisyon, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.

el-Fureyh, Sihâm, *el-Vesâyâ fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Matba'atu'l-Mu'allâ, Kuveyt, 1408/1998.

Görgün, Tahsin, "İnşâ, Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 339-341.

Hafâcî, Muhammed Abdulmun'im, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahman el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, ty.

el-Hamevî, Şihâbuddîn Abû Abdillah Yakut b. Abdillah, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.

Harman, Ömer Faruk, "Lokman", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 205-206.

el-Husrî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty.

el-Huzâî, Di'bil b. Ali, *Vesâya'l-Mulûk ve Ebnâi'l-Mulûk min Veledi Kahtân b. Hûd*, thk. Nizâr Abaza, Dâru'l-Beşâir, Dımaşk, 1417/1997.

el-Isfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn, *el-Eğânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1415.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992.

İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1404.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Ğurâme el-'Amravî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995-2000.

İbn Ebi'l-Hadîd, 'İzzuddîn Ebû Hâmid Abdulhamîd b. Hibetullah, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, byy. 1959.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali el-Cezerî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvid, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1994.

İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed el-Kazvînî er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1079.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvid, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1415.

---------, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matba'atu Dâri'l-Me'ârif, Hindistan, 1326.

İbn Haldûn, Veliyyuddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetu İbni Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed b. Derviş, Dımaşk, 2004.

İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'âlî Bahâuddîn Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Ali, *et-Tezkiratu'l-Hamdûniyye*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1417.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve'ş-Şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1423.

---------, *'Uyûnu'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1418.

İbn Munkiz, Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid el-Kinânî, *Lubâbu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu's-Sunne, Kahire, 1987.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 2001.

el-İbşîhî, Ebu'l-Feth Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Mustatraf fî Kulli Fennin Mustatraf*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1419.

el-Kâlî, Ebû Ali İsmail b. el-Kasım, *el-Emâlî*, haz. Muhammed Abdulcevâd el-Asma'î, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1926.

el-Kazvînî, Hatîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994.

el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed, *Nesebu Ma'd ve'l-Yemeni'l-Kebîr*, thk. Nâcî Hasen, Mektebetu'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1988.

el-Kıftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1982.

el-Kutubî, Ebû Abdillah Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir, *Fevâtu'l-Vefeyât ve'z-Zeyl 'Aleyhâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1973-1974.

el-Makkarî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1900-1997.

el-Masraf, Senâ Nâcî, *Vesâya'l-Âbâi ilâ Evlâdihim 'Abra 'Aşrati Kurûn*, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye, Bağdat, 1999.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed, *Mecma'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.

el-Muberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1997.

el-Mufaddal b. Seleme, Ebû Tâlib, *el-Fâhir*, thk. Abdulalîm et-Tahâvî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l'Arabiyye, byy. 1370.

el-Murtazâ, Şerîf, *Emâli'l-Murtazâ Ğuraru'l-Fevâid ve Dureru'l-Kalâid*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, byy. 1954.

en-Nehrevânî, Ebu'l-Ferac el-Mu'âfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî, *el-Celîsu's-Sâlihu'l-Kâfî ve'l-Enîsu'n-Nâsihu'ş-Şâfî*, thk. Abdülkerim Sami el-Cundî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2005.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423.

er-Râğıb el-Isfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu'ş-Şu'arâ ve'l-Buleğâ*, Şeriketu Dâri'l-Erkâm, Beyrut, 1420.

es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaûd-Turkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000.

es-Sâmerrâî, Yunus Ahmed, *Dirâsât Edebiyye 'Abbâsiyye*, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye, Bağdat, 2000.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1994.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî, *Tarîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387.

Tammâs, Mahmûd, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2003.

et-Tevhîdî, Ebû Hayyân Ali b. Muhammed, *el-Besâir ve'z-Zehâir*, Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1988.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 311-313.

el-Veşşâ, Ebu't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk, *Kitâbu'l-Fâdıl fî Sıfati'l-Edebi'l-Kâmil*, thk. Yahya Vehîb el-Cebbûrî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991.

---------, *el-Muveşşâ ez-Zarf ve'z-Zurefâ*, thk. Kemal Mustafa, Mektebetu'l-Hâncî, Mısır, 1953.

---------, *Vesâya'l-Mulûki'l-'Arab fi'l-Câhiliyye*, Matba'atu'ş-Şâbender, Bağdat, 1332/1913.

el-Yezîdî, Ebû Abdillah Muhammed b. el-Abbas, el-Emâlî, Cem'iyyetu Dâirati'l-Me'ârif, Haydarabad, 1937.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 31-48.

Yiğit, İsmail, "Emevîler, Siyasî Tarih", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 87-104.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillah Muhammed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2006.